

UVODNE NAPOMENE

Iako je prva hrvatska televizijska dramska (ili *igrana*) emisija prikazana prije pola stoljeća i premda su odonda do sada milijuni gledatelja na svojim »malim ekranima« imali priliku pratiti na tisuće – što naših, što stranih – drama i serija (a i gledateljstvo im je bilo neusporedivo brojnije od onoga koje se tijekom tog razdoblja okupljalo u kazališnim i kino-dvoranama, pa i pokraj radijskih prijarnika kad su na programu bile radiodramske emisije), moram, nažalost, upozoriti da o opsežnom korpusu hrvatske TV dramatike (nastalom od 1956. pa do početka 2006., kad pišem ove redke) nije objavljena ni jedna monografija, pa čak ni opsežniji napis; ali i na to da je bibliografija historiografskih djela posvećenih TV dramatici i u mnogim drugim državama također oskudna i da se istraživači sučeljavaju s nemalim teškoćama pri traganju za izvornom povijesnom građom, kao i za što prikladnijim metodološkim pristupom toj (u usporedbi s kazališnom, pa i s radijskom dramatikom te s filmom) razmjerno mladoj vrsti prikazivačkog stvaralaštva.

Prije mnogih godina (kad sam se – uz rad na povijesti Radija Zagreb i hrvatske radiodrame – počeo baviti i historijatom naše televizije) ustanovio sam da je dokumentacija o prikazanim TV programima za neka razdoblja do te mjere manjkava da, primjerice, nigdje nije postojao čak ni potpuni popis naslova i autora izvedenih dramskih emisija Televizije Zagreb. Stoga sam se ponajprije morao prihvatiti njihove iscrpne »inventarizacije« kao preduvjeta za rad na III., IV., V. i VI. knjizi mojih *Priloga za povijest radija i televizije u Hrvatskoj* (objavljenih u proteklih desetak godina) u kojima je – uz sažete prikaze drugih vrsta televizijskih emisija koje su bile na rasporedu – trebalo posvetiti pozornost i onima o kojima će ovdje biti riječ.

Nakon podužeg pretraživanja raznih izvora podataka ustanovio sam, međutim, da se radi o repertoaru sastavljenom od takve množine naslova emitiranih djela hrvatskih pisaca, scenarista i redatelja čije bi proučavanje i cjeloviti povijesni prikaz iziskivali suradnju oveće skupine istraživača i znanstvenika koji bi sudjelovali u prikupljanju i proučavanju tijekom pola stoljeća nastalog korpusa rukopisa, snimljene i sekundarne građe, za što mi, pak, nije bilo moguće prikupiti ni sredstva, pa ni suradnički krug. Stoga sam pribjegao zacijelo jedinom (za mene) mogućem rješenju da, makar i sam, pokušam obraditi barem najstariji

dio korpusa, koji je postupno padao u zaborav i čiji je i onako skromni fundus sačuvane izvorne programske građe bivao sve izloženiji oštećenju, a kadšto (pogotovo zbog čestih selidbi sjedišta RTZ-a i premještanja arhivalija) i njihovu pustošenju. Ovu knjigu sam, dakle, odlučio posvetiti razdoblju koje počinje emitiranjem prve hrvatske dramske emisije (u prosincu 1956) i završava istekom godine 1971., a razlog takvog omeđenja glede kraja razdoblja nije zasnovan tek na političkoj periodizaciji (s obzirom na sve reperkusije ondašnjeg unitarističkog udara iz Karađorđeva i gušenja Hrvatskog proljeća) nego se temelji i na stanovitim promjenama do kojih je došlo u korpusu TV drama i serija emitiranih u sljedećem razdoblju o kome se (primjerice, i u našoj znanosti o književnosti i filmologiji) često govori kao o razdoblju postmoderne. One se, primjerice, mogu razabrati iz tematološkog, svjetonazornog, stilističkog, pa i iz lingvističkog očišta (dostatno je, naime, podsjetiti na spaljivanje cjelokupne naklade *Hrvatskog pravopisa* Babić – Finka – Moguš 1972), a smjene umalo cjelokupnog vodstva Radio-televizije Zagreb, među kojima i urednika Igranog programa Televizije preusmjerile su uređivačku politiku sukladno dogmatskom »tvrdom kursu« novoimenovanog partijskog vodstva (1972., primjerice, uoči emitiranja, skinuta je s rasporeda već najavljena TV serija *Prosjaci i sinovi*, snimljena prema romanu Ivana Raosa, a već krajem prosinca 1971. prekinuto je emitiranje humoristične TV serije *Boltine zgode i nezgode*, snimljene prema tekstu hrvatskoga književnika iz Vojvodine Matije Poljakovića).¹

Prikupivši većinu podataka o izvedenim emisijama iz starijeg razdoblja, nastojao sam potom pronaći i njihove tekstualne predloške (tj. strojopisne i šapirografirane primjerke dramskih tekstova i scenarija), ali sam, nažalost, ustanovio da je u arhivima sačuvan tek njihov manji dio, pa je za ostalima trebalo tragati drugdje. Nemalo su mi tekstova, primjerice, ustupili autori ili redatelji, odnosno njihovi nasljednici, poneke glumci i drugi sudionici u ondašnjim izvedbama, manji broj tiskan ih je u nekoliko knjiga i u časopisima. I iako mi ih je podosta ostalo nedostupno, ipak preostaje nada da će ih možda pronaći budući istraživači.

Posebno moram istaknuti da ni glede arhivske pohrane najbitnije građe za povijesni prikaz televizijske dramatike – tj. magnetoskopskih i filmskih snimki emitiranih djela – stanje nije znatno povoljnije, i to ne samo stoga što su se do 1963., kad je Televizija Zagreb kupila prve magnetoskope (isto su, već otprije, učinile televizije većine europskih i

¹ O skidanju serije *Prosjaci i sinovi* v. monografiju *Antun Vrdoljak*, Zagreb 2007., str. 85-86, a glede prekida emitiranja *Boltinih zgoda* v. u mojoj knjizi *Najgledanije emisije 1964.-1971. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj V.*, Zagreb 2003., str. 237.

drugih zemalja), sve dramske emisije mahom prikazivale iz TV studija *uživo* i zauvijek nestale u eteru nego i stoga što su se poslije (u nas ponajčešće zbog oskudice tada vrlo skupih magnetoskopskih vrpca, ali kadikad i zbog nekih drugih postupaka) mnoge starije emisije brisale da bi se umjesto njih mogle snimati i emitirati nove.

Bolje sreće bili su povjesničari televizije u Sjedinjenim Američkim Državama gdje su se TV drame i serije – prije nego je tvrtka »Ampex« 1957. proizvela i na američkom tržištu prodala prve magnetoskope – istodobno sa studijskom izvedbom uživo, izravno s TV ekrana vrlo često presnimavale i na filmsku vrpcu (od 35 mm), i to zbog dva specifična razloga.

Prvi od njih bio je uvjetovan zemljopisnim datostima, jer je sjevernoamerički kontinent bio podijeljen u čak sedam vremenskih zona (od one istočnoameričke do zapadnoaljaške), što je iziskivalo da se snimke emitiraju iz više područnih TV centara u Sjedinjenim Državama kako bi ih sva publika mogla pratiti, primjerice, u najgledanijem večernjem terminu programske satnice (tzv. *prime-time*, tj. od 20 do 23 sata). A takav je termin, u svakoj zoni od krajnje istočne do krajnje zapadne, počinjao s jednosatnom razlikom, pa su se pojedine kopije distribuirale u centre za emitiranje širom SAD-a da bi ih oni, sukcesivno, počinjali emitirati u istom satu, ali svaki u oficijelno određenom vremenu važećem na teritoriju njihovih vremenskih zona.

Drugi je razlog, pak, bio gospodarske naravi, jer su američke kompanije te filmske kopije naknadno upotrebljavale i za prodaju na tržištima engleskoga govornog područja, isprva u Kanadi i Australiji, a potom i u Velikoj Britaniji u kojoj je, povevši se za američkim primjerom, BBC 1954. na isti način proizveo prvu filmski snimljenu britansku seriju *Fabian iz Scotland Yarda* i potom niz drugih, čije su pojedine kopije, kao i one američke, sačuvane u arhivima.

Stoga su američki i engleski istraživači, osobito oni usredotočeni na *stilske* osobine emitiranih djela, u neusporedivo povoljnijem položaju od onih u većini drugih zemalja u kojima se takvi tehnološki postupci nisu primjenjivali.

No mi smo, osim toga, ostali prikraćeni za još jedan – premda fragmentarni, ali ipak koliko-toliko iskoristivi – izvor barem nekih indikacija za proučavanje stilskih tendencija u prvotnom razdoblju povijesti hrvatske TV dramatike, a riječ je o kratkim filmskim insertima (pa, kadšto, i o kraćim prizorima filmski snimljenima mahom u eksterijerima) koji su se inkorporirali u žive dramske izvedbe, što je postupno postalo uobičajenim postupkom u mnogobrojnim TV stanicama širom svijeta već u prvim fazama njihova razvoja. I premda su se u nas ti postupci

primjenjivali već od 1957. u mnogim dramskim emisijama (prvi je to učinio A. Marti režirajući izvedbu humoristično-satiričnog TV igrokaza *On B. Milačića*), nemar oko sustavnog prikupljanja i – donedavno – nedolična arhivarska skrb o tim insertima sveli su ih na malobrojne te poneke sada već slabo razabirljive ostatke ostataka od kojih istraživači, vjerojatno, neće imati znatnije koristi.

Privodeći kraju pripomene o okolnostima u kojima sam nastojao istražiti koja su djela tvorila repertoar emitiran u prvotnom razdoblju povijesti hrvatske TV dramatike upozorit ću da njihov popis, koji se nalazi u ovoj knjizi kao temeljno polazište za daljnja razmatranja (što bi bilo posve suvišno u suvremenim studijama o, primjerice, starijoj hrvatskoj kazališnoj dramatici, jer su takva pionirska, pozitivistička »rudarenja« već odavno obavili povjesničari hrvatske književnosti), možda ipak nije posve iscrpan i točan iz više razloga. Taj se repertoar objavljuje prvi put za cijelo razdoblje 1956-1971., a prethodio mu je pregled »Dramske emisije TV studija Zagreb« objavljen u *Antologiji TV-drame* u kome se navode naslovi, autori i nadnevcu emitiranih djela izvedenih od 1956. do kraja 1965. Međutim, kako sam ustanovio da je on nepotpun i mjestimično netočan, trebalo ga je dopuniti i korigirati, dok sam dionicu od 1966. do kraja 1971. nastojao rekonstruirati na temelju građe objavljene u raznim tiskovinama (dnevnom novinstvu, tjednicima te drugoj periodici, u pojedinim godišnjacima RTZ-a, JRT-a i dr.) i podataka pronađenih u drugim izvorima, sabranim tijekom višegodišnjih traganja. Najviše se podataka moglo naći u najavama emisija koje je donosio dnevni i tjedni tisak, no kako je nerijetko dolazilo do promjena programa u posljednji čas (zagrebački tjednik »Studio« je, primjerice, zbog mnogobrojnih kršenja programske discipline u »Zajedničkom programu JRT-a«, u koji su se uključivale sve republičke TV stanice u ondašnjoj državi, bio uveo »Neobičnu rubriku« u kojoj je registrirao odstupanja od najavljenog programa i satnice emitiranja u proteklom tjednu), provjeru jesu li najavljene emisije bile doista i prikazane moglo se ponajprije tražiti u kritičkim osvrtima i drugim napisima o izvedenim emisijama. Nemalo ih je, međutim, ostalo zanemareno, ili pak prešućeno, u ondašnjem tisku, pa sam podatke ili barem neke naznake i tragove o njima – gdjekad nažalost bez uspjeha – nastojao pronaći u ostaloj prikupljenoj građi.

S obzirom na to da su dramske emisije, uz uredništvo *Dramskog* (odnosno *Igranog*) programa, proizvodila i uredništva *Zabavnog programa*, kao i *Programa za djecu*, valja upozoriti da ću u korpus djela emitiran u prije navedenom periodizacijskom razdoblju uvrstiti sve emisije *Dramskog programa*, a od pojedinačnih i serijskih igranih emisija *Zabavnog*

programa samo one koje po svojim genološkim svojstvima pripadaju skupini komedijskih žanrova (i čije likove gledateljima predočuju izvođači svojim glumačkim interpretacijama). Glede dramskih emisija koje je proizvodio *Program za djecu* omeđenje je korpusa, pak, moralo biti još restriktivnije, jer su one bile namijenjene dječjim uzrastima pa ih, zbog svojevrstnosti postupaka u (tada pretežito prosvjetarskom) stvaralaštvu za djecu, zacijelo ne bi bilo prikladno razmatrati u sklopu repertoara namijenjenog odraslom gledateljstvu. No kako se u međuvremenu i na programu TV Zagreb napokon (1970) pojavio i inovatorski žanr u svijetu već dobro prihvaćene *obiteljske TV serije* namijenjene zajedničkoj recepciji raznolikih generacija («od djedova i baka do unučadi»), takva su djela ponajvećma stekla svoje mjesto u pregledima repertoara više stranih nacionalnih televizija, pa im se ni ovdje neće drukčije pristupiti.

Netom navedenim sastavnicama korpusa hrvatske TV dramatike iz ovdje tematiziranog razdoblja valjat će dodati malne dvadesetak TV drama hrvatskih autora koje su praižvele matične TV stanice drugih republika u okviru ondašnjeg Zajedničkog programa JRT-a, primjerice, djela T. Bakarića, B. Belana, I. Ivanca, I. Kušana, Z. Majdaka, M. Matkovića, I. Štivičića i dr. te posebno A. Šoljana (čiju prvu TV dramu *Sova* nije izvela TV Zagreb zbog njegova slobodarski odvažnog, ali politički prokazanog i oštro osuđenog govora održanog na Mirogoju u ožujku 1964. prigodom 50. obljetnice smrti A. G. Matoša, pa ju je autor poslao na natječaj Televizije Beograd gdje je otkupljena i izvedena 1965., a jednako je postupio sa sljedećim dvjema, također na natječajima prihvaćenim i izvedenim na dramskom programu TV Beograd 1968. i 1969). No o njihovim izvedbama i recepciji ovdje, nažalost, ne mogu govoriti jer mi nije dostupna svrsishodna dokumentacija. Taj ću nedostatak nastojati ispraviti čim mi bude moguće.

Zaključno ću upozoriti da emitirane snimke i izravni prijenosi kazališnih predstava neće biti dio merituma ove knjige, jer je riječ o emisijama čiji tekstovi nisu bili izvorno pisani, niti su im izvedbe bile izvorno namijenjene za prikazivanje na TV ekranima.² Isto će tako (izim za neke komparativne uvide) izostati komentari i osvrti na TV drame i druga djela stranih pisaca koja su u tom razdoblju bila emitirana na dramskom repertoaru TV Zagreb, ukoliko ona – razumije se – nisu bila predmetom dramatizacija ili obradbi izvršenih od hrvatskih autora. A treba također napomenuti da ću ovdje i o našim TV dramama i serijama moći govoriti samo sukladno onoj mjeri u kojoj su one materijalno (arhivski)

² O tim načelnim i metodološkim pitanjima opširnije v. u mojoj knjizi *Kazalište, radio, televizija*, Zagreb 1990., str. 194 i d.

sačuvane, pa time i dostupne analitičkom pristupu i proučavanju (iako će od stanovite koristi, razumije se, biti i onodobna svjedočenja i dojmovi suvremenika, prikupljeni iz mahom tiskanih ili drugih postojećih izvora). Međutim, takav način njihove razdiobe u zacijelo umnogome neobjektivni i silom prilika nametnuti poredak, »baziran« na posve izvanestetskim i tek slučajnim (arhivističkim marom ili, pak, propustima izazvanim) okolnostima – u širokom rasponu od u potpunosti sačuvanih snimki pojedinih djela, njihovih scenarističkih predložaka i kritičke recepcije, pa sve do tek pokoje novinske bilješke ili kratke najave uoči emitiranja koje sam o nekim drugima uspio pronaći (a gdjekad su čak i one izostajale) – bit će, nažalost, ujedno i bitan nedostatak ove knjige. Iako za neke njezine manjkavosti i istraživačke propuste zacijelo sâm snosim krivnju, za taj su nedostatak, nažalost, nedvojbeno »zaslužni« postupci nekih TV djelatnika o kojima – u tekstu »Moja dva života«, objavljenom 2001. u zborniku *Zapisi i sjećanja* povodom 75. obljetnice Hrvatskog radija i 45. obljetnice Hrvatske televizije – svjedoči bivši filmski snimatelj i donedavni rukovoditelj INDOK-a Hrvatske televizije Branko Bubenik: »(...) Godine 1974., na vrhuncu snimateljske karijere ostavio sam kameru i postao šef TV arhiva.

‘Idem čuvati moju i vašu djecu’ – govorio sam kolegama.

Odmah po dolasku, u TV arhivu sam potražio svoje dvije najdraže emisije da ih pogledam. Zakasnio sam, moja ‘djeca’ su već doživjela zlu sudbinu.

Dokumentarna emisija o potresu u Skopju, koju sam snimao mjesec dana s novinarom Jurom Orlovcem je uredno, uz odobrenje nadležnih šefova, posuđena Veljku Bulajiću koji je radio dugometražni dokumentarni film o potresu. Nakon korištenja predao je naš film skupštini grada Skopja. Svi moji pokušaji da ga vratim nisu uspjeli.

Druga emisija je doživjela još goru sudbinu. Dokumentarni film o Zagrebu s prvim helikopterskim snimkama grada, koji sam smatrao svojim autorskim remek-djelom i u koji sam uložio mnogo truda i entuzijazma, bio je nemilosrdno izmasakriran, izrezan. Manijaci kariokineze, koji svoje stvaralaštvo hrane uništavanjem djela njihovih prethodnika obavili su svoj posao. Od 40 minuta filma u arhivu je ostalo samo 2 minute slike. Istragom zaduženja ustanovili smo da je film posuđivalo i mrcvarilo 62 novinara, svi s urednim odobrenjima nadležnih šefova(...)«

Najopsežniji (a u mnogim slučajevima i jedini) izvor informacija o djelima iz korpusa emitiranog 1956-1971. bila je ondašnja recepcija iz

pera službenih tiskovnih kritičara, no povodom nekih njihovih tvrdnji i prosudbi podsjetit ću, primjerice, na upozorenje H. G. Gadamera da se tijekom vremena »ne mijenja samo ono što mjerimo, nego i sâmo mjerilo.«

Na potpori za rad na ovoj knjizi zahvaljujem Zakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Nikola Vončina